

Eörsi, elegyesen

TÖRTÉNETEK EGY HIDEG FAHÁZBAN

Előrebocsátok egy magánvéleményt: kevés értelmét látom annak, hogy több műfajban dolgozó élő író műfaji egyvelegként adjon közre kötetet. Azt sem érzem túl szerencsésnek, ha novellákhoz riportok, vagy útinaplókhoz tájversek társulnak. De ez még hagyján: a művek anyagvariációk lehetnek. Ötletszerűbbnek, kereskedelmibb fogásnak tartom, ha rádiójáték vagy színmű kapcsolódik vershez-prózához. Bár elismerem, hogy e divatot kényszer diktálhatta: a kiadók egyidőben alig adtak közre drámát. (Most kétéves Rivalda-antológiasorozatunk van.)

Verset és novellát, karcolatot és bölcselő glosszát, kisesszét és példázatos anekdotát mindeddig legügyesebben **Eörsi István** vegyített *Lonci narancssárgában* című kötetében, mely 1976 végén jelent meg. Ezt a bő választékot toldotta meg új könyvében (*Történetek egy faházban*) műfordítással, lírai útiképpel, bohóctréfával, és kétrészes történelmi-filozófiai drámával. Az egész termést hat ciklusra bontotta. A Történetek... így első minutára olyanformán fest, mint utókorai szelekció egy régi író különböző fennmaradt munkáiból.

Közelebbről nézve a dolog persze nem ilyen humoros olvasásszociológiailag. Né-

mely ciklus darabjai igenis kiegészítik egymást. Ilyen *Az áldozat* (A Jézus-jelenség megközelítései) vagy a *Beszélgetés az étteremben*. Itt (direkt fogalmazással) a férfi-nő viszony alternatívái merülnek föl, kisregényben, szatirikus monológban, létfilozófiai dialógban és tárcanovellában egyaránt. A többi négy ciklus belső, „idea-kohéziója” vagy lazább az említettekénél, vagy egyszerűen nem vegyes a fejezet. A *Dalok a megalkuvás tárgyköréből* kizárólag — nem mindig sikerült — post-brechtli songokat tartalmaz; természetesen kotta nélkül, még ha a képzelt zenét írásuk közben nyilván hozzáfűtötte is az író, amúgy ideomotorikusan.

Mindebből két következmény származik. Az első az, hogy olyik ciklusban a más-más műfajú írások árnyalhatják, felerősíthetik egymást, illetve az „alap gondolatot”. A második folyomány viszont az, hogy ha erőtlenebb írásmű kerül a kapitulusba, az maga körül szennyezi a szöveggörnyezetet s az író szerkesztői önkontrolljának gyengüléséről árulkodik.

Az 1976-os elegyes gyűjtemény (a Lonci...) „négytétel”-es rendje valamivel kisebb kockázatot jelentett. Az a zenei színezetű képzet ugyanis, hogy „tétel”, annyira hangulati és levegősen tág, hogy a gyöngébb textusok szinte észrevétlenül föloldódtak, ellebegtek benne. Ez történt számos verssel, amelyre nemigen lehetett rámondani, amit a *Két módszer* anekdotájának öngyilkosjelöltje, egy bizonyos Z. a jó versről tudni vélt: „Z. szerint ugyanis a jó vers az, amiben nincs hiba, vagyis minden hang minden szó és minden sor úgy vonatkozik egymásra a képzetek és fogalmak kettős síkján, hogy dinamikus erőterükből hiánytalan világ kerekedjék.” E technikai ízületű formula — jellemrajzoló feladatának megfelelően — eléggé steril és konsturuált. Mégis felhasználható az **Eörsi**-vers egyik fő veszélyének nyomjelzésére.

Költeményeiben a „képzetek és fogalmak” aránya nemegyszer megbomlott. Az intellektuális mondanó kiszorította belőlük az organikus szuszt: a megérzékítés analógiáit. Sokszor ezért nem jöhetett létre az a bizonyos „erőtér”. Ami mellesleg, ha széptudományi mágnesként gondoljuk el, az olvasói érdeklődés „vasreszelékét” vonzza tartósan magához.

Ahol a költő — hál’istennek mind gyakrabban — kegyelmet ad az érzékelhetőnek is a felfogható mellett, ott mindjárt szippant az erőter. Létrejön a vonzaskör, hatása intenzív a befogadóra. (Példák, még a Lonciból: Hasonlatok, M, Közrend; a Történetekből: Szögek, Kútban, Öt szonett, Sikeres reggel.)

Más kérdés, hogy **Eörsi** magát valószínűleg nem elégitik ki a leíró-emóciós költészet babérjai. Emiatt szinte azonmód elidegenül még az ilyen típusú *versszakaitól* is, és akkor könyörtelenül rájuk reflektál. (Csúnyábban: belemagyaráz a lírai képzetekbe.) Körülbelül ugyanezt teszi olyankor is, ha lírai műve kovászát nem annyira a láttatás adná, inkább a magával sodró, nemes retorika — ami kedvező öntőformája, s költői önkifejezési eszköze a lírát és drámát egyesítő monológnak. Pedig a *mondható* írás, a művi élőbeszéd szabályai-mesterfogásai a kisujjában vannak **Eörsinek**. Csak éppen konokul nem és nem engedi, hogy lírai-drámai mozdulataiban egyedül kisujja irányítsa. Mert az a fixa ideája, hogy ekkor elveszíti ellenőrzését önkifejezése fölött s ettől nem tisztelhetően rétori, de nevelésesen patetikus lesz a megnyilvánulása. Örökké fél attól, hogy verse nem érzelemgazdagga, de a kelletnél banálisabbá válik, információs műszóval: redundáns lesz. Nagy elővigyázatában bésétál a műfajidegen túllícitálás másik csapdájába: olykor fölösen túlادagolja az értelmező-értekező-dialektizáló-ironizáló elemeket.

Bizonyításul idézném — most már jobbára a Történeteknél maradva — *Titok* című versét. Dokumentálja, hogy lírája zsákbantáncoltató problémájával maga is fölényesen tisztában van.

TITOK

*Mindig féltem az odaadástól
— mindent, csak ne önmagam! —
hogy majd lábam oly ritmusra táncol,
mely fülemnek ellenére van,*

és hogy föllázad nyitott szememben
a látvány és torkomban a szó —
féltem: ismeretlen égitesten
védőburkában az utazó.

Játékos, ki szökik ruletthez,
zsetont vesz, de nem játszik vele:
nem a vesztes ijesztett — a vesztes
zürzavaros szerepe!

Kutamról egy követ elmozdított
lehelletével önkéntelen,
Maga műve: sejtem már a titkot:
amit vesztek, azt nyerem.

Mikor nem akar mindenáron szellemes lenni, ha nem retteg az érzelmtől, az odaadástól, s hagyja, hogy lírai személyisége szervesen működjék (ami nélkül huza-mosan, úgy látszik, a poézis modernebb irányai sem lehetnek meg), akkor alkot szép, bár akár hagyományosnak is nevezhető verseket; mindenkéltől szerelmeseket. S hogy ezek mennyire megállnak önmagukban, nem szorulva kiegészítésre más mű-fajokkal, azt az mutatja, hogy jugoszláviai szerelmes ciklusába csak a *Tribünön* prózája fért be nagy nehezen. Csupán azért, mert arról szól, hogy a költészet valami más, mint appercipiálható *szavai*. (Azaz: több a Z.-fémjelzte patikamérleges „hibát-lanságnál.”) Mert líraalkotó és költészetbefogadó között van egyfajta „boldog ráadás-ból”, elragadtatásból származó, ha úgy tetszik — néha **Eörsinek** is tetszik — irra-cionális, vagy — uram bocsá' — metakapcsolat.

Amilyen gátlásokat okoz az írónak a költészetben állandóan figyelő-kontrolláló attitűdje, a viszolygás a föltárukozástól, olyan jótékony eredményeket hoz ugyanez az alapállás a prózájában. Sokszor vétet vele észre olyan eseményeket, fordulatokat, amelyekből kikerekednek — akár az életből, akár a kultúrtörténetből kilesettek lé-gyenek — pompázatos fikciók, vagy sajtáságos, okos, fanyar, de érzelmeket is föl-kavaró és mozgósító — hadd nevezzem így: — „aktuális létbölcseleti tárcák”. Élete eddigi legjobb prózáját, a Lonci végén található *Egy beszélgetést* ugyan a Történe-tekben még nem múlta felül. (Mint ahogy az ugyancsak Lukács Györgyöt felidéző *Egy álom* költői homogenitásának magaslatain is ritkán emelkedett túl.) De azért itt is vannak szép számmal olyan írásai, amelyektől nehéz szabadulni. Olvastukon a „lehellet megszegik”.

Közülük első helyre tenném a *Búcsúlevelet*. A maga groteszk életközelségében egyszerre sírni- és röhögnivaló: impozánsan perfekt. Ugyanakkor formailag — az ön-gyilkos hibernálszedés motívumának mesteri túlpörgetésével — egyedi és ismételle-tetlen. Ebbe a groteszk rétegbe tartozik az *Egy álom és anyaga* (az anyag az álom-nál szívenütőbb), meg a szándékoltan hurraóptimista kimenetelű *Egy rendhagyó elő-adás*, a botcsinálta neofitizmus és gátlástalanság cinikusan önironikus kis traktátusa. (Csehov hasonló műveihöz se méltatlan variáció.) A társadalmi helyzetértékelő, je-lenségeket kinagyító glosszák — mint *A súlyemelő dilemmája*, vagy *A szerencse* — ezekhez képest már szokványosan brilliánsak és paradoxak.

A paradoxon kitűnő meghatározását egyébként megtaláljuk **Eörsi** leghosszabb prózai vállalkozásában. A kötetcímadó kisregényféle *kétszemélyes* boccacciói alap-helyzetben játszódik. A sokat tapasztalt táncosnő-pincérnő-maszkmesternő elbeszéli korábbi szerelmi és házaseletét egy hideg faházban alkalmi partnerének, akit — nyilván korkülönbségük miatt — „csecsemő”-nek titulál. A történet — közhasznú könyvkiadói kifejezéssel élve — „elmenős”. De azért **Eörsi** megérdemelne érte egy kevés cyranói dorgálást. („Mondhatta volna . . .”) Ugyanis nem hozta ki belőle mind-azt, ami benne volt. A Lonci vezető prózája, *A tűsz* — esztétikailag — jobb, egy-ségesebb, célratörőbb és célbatalóbb elbeszélés a Történeteknél, melynek időrendjét az író a vallomások időrendjével helyettesítette. Ezzel kétségtelenül fokozta az el-

beszélés érdekességét. Az elbeszélő és a hallgató jelleme azonban nem válik plasztikussá. Gépiesek és sémászerűek, legfeljebb különcök maradnak azok a figurák is, akikről szó esik. Féloldalasságuk lefokozza — társadalmi tanulságokkal kidekorált — históriájukat. Nem is beszélve arról, hogy én magam nehezen „veszem” az ilyen „világba-szövegeléseket”. Különösen ha a sztorival együtt nem bomlik ki belőlük az elősorolt tapasztalatait személyisége értékességével hitelesítő karakter, amely *megszenvettség*gel garatálja élményeit.

És itt megint csak beleütköztem a mindentudónak tetsző írói alapállás váratlan korlátozottságába. Ahogy sok költeményéből ki-kivonja önmagát, ugyanúgy tartózkodik attól, hogy legalább egy-egy prózaszereplőjével azonosuljon. Annál inkább használja szócsövének őket. Iskolásabban szólva: nem bíbelődik eleget az ábrázolás munkájával és az egyénítés kötelezettségével. Túlzottan leköti a figyelmét az, hogy — ha nem is didaktikusan, de mégiscsak — beleírja az elbeszélésbe ennek teljes értelmét, az *ábrázolásból kimaradt* morális tanulságokat. Az egyénítéshez — azt hiszem — néha nincs meg a kellő távolságtartása sem.

Ha a távolság *per se* tételezi magát, önmagától adódik (mert a feldolgozandó tárgy például kultúrtörténeti), akkor **Eörsi**, Anatole France-i nyomokon haladva, igazán elemében érzi magát. Az *áldozatról*, ami olvasva jellemábrázolás és dialógus-építés terén egyaránt kitűnőnek tetszik, színpadi előadásait látva mernék teljes háttározottsággal nyilatkozni. Az *anya* azonban megint egy kis remekmű az összes eresztékében. (Annak dacára, hogy valóban „csak” ellenpontozza a drámát a cikluson belül.)

Remeklésre teszi mindenekelőtt szerényen „fűalatti”, csöppet nem hivalkodó, jegyzetszerű formája, melyben szoros egységbe ötvöződik intuíció és intellektualitás, a megszokhatatlan történetesodrás és a mesefeszültség fokozása. Ugyanilyen magától értetődő egyneműségbe olvad össze benne az eredeti (helyesebben: bibliai) történet a modern értelmezéssel és a képzeletbeli poénra járó kiegészítéssel — azzal, hogy Júdás, a későbbi áruló, Jézuson kívül a *második* kisgyerek, aki (az anyja önfeláldozása révén) megmenekül attól, hogy aprószent váljék belőle Betlehemben. A belső forma — a sietősen vázolt környékrajz, körülményérzékeltetés, helyzetmagyarázat és gesztusfestés, amilyen takarékos, annyira találó és érzékletes mindenütt. Mindez előkészíti a vallástörténeti csattanót, melyet funkcionális szerepe miatt afféle előkatarzisznak is érezhet az olvasói konszenzus. Hiszen jól tudjuk, hogy Júdáska megmaradása mekkora tétet jelent a Kisjézus, vagyis a dráma (és a világtörténelem) Áldozata számára.

Ahogy még jó pár — szerkezetében kristálytisztá — novellája tanúsítja: **Eörsi István** nem egyszer s nem vé(le)tlenül hibázik rá arra a bizonyos *hibátlan* műre, amiért írni egyáltalán érdemes. S hogy ez prózai vagy lírai szöveg, az neki, úgy látszik, egyre jobban édesmindegy. Épp ezért nem értem, mi vezet abban a gondolatban, hogy keveri a műfajokat, mintha írásai rászorulnának egymás támogatására. Még időnyerésre se túlzottan alkalmas ez a módszere. A Lonci és a Történetek megjelenése között mindössze másfél év telt el. S a két kötet anyagából — némi türelemmel — ki lehetett volna állítani *egy-egy* mindkettőnél átütőbb, hatásosabb próza-, illetve verseskötetet. (*Szépirodalmi*, 1978.)

ISZLAI ZOLTÁN